

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor: **Paulina Szot-Słota**

Promotor: **prof. dr hab. Stanisław Uliasz**

Temat: **Stanisława Vincenza i Jerzego Stempowskiego narracja o „Kresach”**

Praca stanowi próbę umiejscowienia opowieści Stanisława Vincenza („Homera Huculszczyzny”) i Jerzego Stempowskiego („nieśpiesznego przechodnia”) w dyskursach interpretacyjnych uwidaczniających się w literaturoznawstwie poświęconym terenom kresowym. Analizie został poddany sposób, w jaki obaj pisarze reinterpreterują swoje doświadczenia związanych z „Kresami” i dokonują reprezentacji tamtej rzeczywistości. Zamierzenie to jest szczególnie istotne, gdyż ich sytuacja emigracyjna rzuca nowe światło na postrzeganie tejże rzeczywistości. Niniejsza praca skupia się na narracyjnej i antropologicznej perspektywie tekstów napisanych przez spadkobierców polskiej liberalnej inteligencji. Pierwsza determinuje sposób rozumienia i przedstawienia faktów, druga uwzględnia konteksty kulturowe i społeczne.

Rozprawa doktorska, poza wstępem i zakończeniem, składa się z następujących rozdziałów: I. Typologia dyskursów literatury kresowej; II. Literatura kresowa jako literatura quasi-emigracyjna; III. Z perspektywy „Homera Huculszczyzny”; IV. W ujęciu nieśpiesznego przechodnia.

Rozdział I ma charakter metodologiczno-przeładowy i stanowi punkt wyjścia do analizy pisarstwa obu autorów w kontekście sformułowanego tematu. Zostały w nim zaprezentowane podziały literatury kresowej zaproponowane przez polskich badaczy na przestrzeni wieków, m.in. stworzone przez Aleksandra Tyszyńskiego rozróżnienie na „szkołę litewską” i „szkołę ukraińską”. W dalszej części pracy przeanalizowano koncepcję Eugeniusza Czaplejewicza rozgraniczającego szeroko pojętą literaturę kresową na dwie perspektywy: węższą i szerszą. W ramach przywołania metody tematologicznej Bolesława Hadaczka, przypomniano najczęściej występujące grupy tematyczne opowiadające o: przestrzeni wojen i bitew, obrazie życia szlachecko-ziemiańskiego, folklorze, krajobrazie, pamięci i nostalgii. Zostały również omówione dyskursy wyróżnione przez Aleksandra Fiuta: genealogiczny, symbiozy, oblężonej twierdzy i katastroficzny. W dalszej części rozdziału zaprezentowano typy dyskursów występujących w literaturze kresowej wyodrębnione z użyciem kryterium odniesień przedmiotowych i tematycznych.

Rozdział II rozpoczyna się rozważaniami na temat doświadczeń związanych z emigracją i narracji powstałych w ich wyniku. Opisano w nim periodyzację oraz stan badań nad literaturą emigracyjną, a także quasi-emigracyjny charakter literatury kresowej. Przeanalizowano podział literatury na krajową i emigracyjną. Przedstawiono realia, w jakich się ona rozwijała, a także trudności, z jakimi spotykali się autorzy oraz ich stosunek względem rodzimego kraju. Następnie omówiono sposób kreowania narracji, będącej odzwierciedleniem struktury ludzkiej identyfikacji i rozumienia. W dalszej części rozdziału określone zostały reguły pozwalające używać wobec dzieł autorów kresowych określenia emigracja wyobraźni. Rozważania zakończono ogólnymi uwagami o kategorii reprezentacji, sformułowanymi w kontekście jej zastępczego charakteru umożliwiającego pisarzom pochodzącym z „Kresów” ponowne uobecnienie świata, który odchodził w niepamięć.

Rozdział III w całości został poświęcony analizie dorobku pisarskiego Stanisława Vincenza, ze szczególnym uwzględnieniem cyklu *Na wysokiej połoninie* stanowiącego „esencję prozy kresowej”, a jednocześnie będącego dziełem tak oryginalnym, iż trudno je porównać z innymi utworami. Zasygnalizowano w nim aspekty kulturowe, oraz wydarzenia z życia autora, które wywarły istotny wpływ na kształt jego dorobku pisarskiego, m.in. kulturowo-etnograficzne zainteresowania ujawnione m.in. za sprawą esejów powstałych przed napisaniem tetralogii, u których źródeł leżało intensywne odczucie przemian dokonujących się w dwudziestowiecznej kulturze europejskiej.

Ostatni rozdział dysertacji poświęcono analizie narracji o „Kresach”, która wyszła spod pióra Jerzego Stempowskiego. Skupiono się w nim na badaniu *Pism o Ukrainie* i charakterystyce sylwetki pisarza, jego twórczości eseistycznej oraz epistolografii. Narracje pisarza analizowano z uwzględnieniem kategorii miejsca pamięci, miejsca autobiograficznego, a także emigracji wyobraźni. Skupiono się również na zagadnieniach związanych z nauką czytania krajobrazu. Analizie poddany został stosunek Stempowskiego do opisywanych miejsc. Przybliżona została metafora palimpsestu krajobrazu, według której historia życia człowieka zapisuje się w formie warstw. Analizie poddano również elementy kresowej Arkadii „nieśpiesznego przechodnia” mającej swoje początki już w czasach starożytnych. Przedstawione zostały prognozy Hostowca dotyczące przyszłości cywilizacji europejskiej.

Przy rozważaniach nad kategorią miejsca i przestrzeni w kontekście omawianego tematu głównym punktem odniesienia stała się teoria reprezentacji, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów geobiograficznych oraz intelektualnego dystansu wobec historii. Omawiane narracje charakteryzuje oscylacja między biegunami Arkadii i Atlantydy. Tworzona przez Vincenza i Stempowskiego reprezentacja nabiera charakteru zastępczego i umożliwia

pisarzom uobecnienie, przywołanie, restytuowanie utraconej przestrzeni. Badanie literackich przedstawień „Kresów” wymagało zastosowania narzędzi i teorii wykształconych przez geopoetykę. Przez wzgląd na to, że tereny kresowe naznaczone są wieloletnią tradycją ważne miejsce w prowadzonych przeze mnie badaniach zajęła geografia humanistyczna, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń szkoły Dijon, a także dorobku naukowego Yi-Fu Tuana, zwracającego uwagę na intelektualny charakter przestrzeni mitycznej. Wiedząc, że dwudziestowieczni pisarze kresowi rezygnują z romantycznej konwencji opisu, dlatego na tereny opisywane przez Stempowskiego i Vincenza spojrzano również poprzez pryzmat wyróżnionej przez Pierre Nora kategorii miejsc pamięci, a także miejsca autobiograficznego. Potraktowano je jako odpowiedniki rzeczywistego miejsca geograficznego naznaczonego wyobrażeniami kulturowymi.

Badanie narracji Vincenza i Stempowskiego przez perspektywę antropologiczną było ogromnym wyzwaniem, nie tylko przez wzgląd na rozpiętość tematu, ale i mnogość stanowisk badawczych.

Słowa klucze: Stanisław Vincenz, Jerzy Stempowski, narracje kresowe, literatura polska XX wieku

*Przeszów 05.06 2023.
Paulina Góral-Stoto*